

hadis rivayet etmişlerdir. 403'te (1012-13) Tunus'un Mehdiye şehrine gitti; burada Ebû Muhammed Abdullah b. Hazrec, Ebû Hafs Ömer b. Hasan en-Nefûsî gibi âlimler kendisinden kıraat öğrendiler ve eserlerini okudular. İbn Süfyân, 413 (1022) yılında hac görevini yerine getirdi ve bir yıl kadar Mekke'de mücâvir olarak kaldı. Daha sonra Medine'ye gitti; 1 Safer 415'te (14 Nisan 1024) burada vefat etti ve Bakî Mezarlığı'na defnedildi.

Eserleri. İbn Süfyân'ın şöhretini sağlayan eseri *el-Hâdî fi'l-kırâ'âtî's-seb'* adını taşımakta olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde iki yazma nüshası bulunmaktadır (Fâtih, nr. 61, 102 varak; Ayasofya, nr. 59, vr. 1^a-39^b). Kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *İhtilâfû kurrâ'i'l-emşâr fi 'adedi âyi'l-Ḳur'ân, el-İrşâd fi mezhebi'l-kurrâ', et-Tezkire fi'l-kırâ'ât* (son iki eseri yalnız Mahlûf zikretmektedir).

BİBLİYOGRAFYA :

Kādî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, II, 712; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 24-25, 38-39; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 419; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), II, 726-727; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: senne 401-420*, s. 393; Safedî, *el-Vâfi*, III, 114; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzeheb*, II, 235; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 147; a.mlf., *en-Neşr*, I, 66-67; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 203-204; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 718; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 105-106; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, III, 43-44; H. R. Idris, "Deux juristes kairouanqis de l'époque zirîde: Ibn Abî Zaid et Al-Qabisi (X^e-XIe siècle)", *Annales de l'institut d'études orientales*, XII, Alger 1954, s. 185-186; Hasan Saferî Nâdirî, "İbn Süfyân", *DMBİ*, III, 492-493.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İBN SÜKKERE

(bk. EBÜ ALİ es-SADEFİ).

İBN SÜREYC, Ebü'l-Abbâs

(أبو العباس ابن سريج)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer
b. Süreyc el-Bağdâdî
(ö. 306/918)

Şâfiî âlimi.

Bağdat'ta doğdu. Bir kayda göre 240'larda (854) dünyaya geldiği belirtilirse de (Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XIV, 201) kaynaklarda elli yedi yıl yaşadığına dair verilen bilgiye göre 249'da (863) doğmuş olmalıdır. Fars asıllı olup dedesine nisbetle anılır. İbn Hallikân, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'inde (IX, 219-221) biyografisine yer verdiği sûfi Ebü'l-Hâris Sü-

reyc b. Yûnus b. İbrâhim el-Merverrûzî'nin (ö. 235/849) İbn Süreyc'in dedesi olması ihtimali üzerinde durur (*Vefeyât*, I, 67). Küçük yaşta Süfyân b. Uyeyne ve Vekî' b. Cerrâh'ın öğrencilerinden hadis tahsiline başlayan İbn Süreyc, Şâfiî'nin talebesi Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî, Ahmed b. Mansûr er-Remâdî, Abbas b. Muhammed ed-Dûrî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Hamdân b. Ali el-Verrâk, Muhammed b. İmrân es-Sâiğ, Ubeyd b. Şerîk el-Bezzâr ve daha pek çok kimseden hadis dinledi. Şâfiî'nin önde gelen talebelerinden Müzenî ve Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'nin öğrencisi olan Ebü'l-Kâsım Osman b. Saîd b. Beşşâr el-Enmâtî'den fıkıh okudu. Şiraz, Taberistan ve Bağdat'ta ders verip pek çok öğrenci yetiştirdi. Bunlar arasında oğlu Ebû Hafs Ömer, Ebü'l-Abbâs İbnü'l-Kâs, Ebü'l-Hasan Muhammed b. Şuayb el-Beyhakî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah es-Sayrafi, Ebû İshak el-Mervezî, İbn Ebû Hüreyre el-Bağdâdî, Ebü'l-Hüseyn İbnü'l-Kattân el-Bağdâdî, Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Kafâl el-Kebîr gibi mezhebin önde gelen âlimleri sayılabilir. Kendisinden Taberânî, Ebü'l-Velîd el-Ümevî ve Cıtrîfî de rivayette bulunmuştur. İbn Süreyc, gençliğinde Bağdat Kadısı İsmâil b. İshak el-Cehdamî'ye kâtiplik ve bir müddet de Şiraz'da kadılık yaptı. Şâfiî âlimleri arasında kadılık görevine getirilen ilk kişi olması sebebiyle mezhebin ileri gelenlerinden Ebû Ali İbn Hayrân gibi bazı âlimlerce eleştirilmiş, bu sebeple hayatının sonlarında Vezir Ebü'l-Hasan İbnü'l-Cerrâh Ali b. İsâ'nın Bağdat'ta kadılık kadılık teklifini reddetmiştir. Cemâziyelevvel 306'da (Ekim 918) vefat eden İbn Süreyc'in Bağdat'ın batı yakasında Kerh mahallesine yakın Süveykatügâlib (Bâbü Katîati'l-fukahâ) denilen yerdeki kabri ziyaretgâh olup İbn Hallikân, kendi döneminde İbn Süreyc'in kabri yanında herhangi bir bina yahut kabrin kalmadığını belirtir (*a.g.e.*, I, 67).

Ebü Ca'fer Muhammed b. Ahmed et-Tirmizî'den (ö. 295/907) sonra Irak'ta Şâfiîler'in üstadı olan İbn Süreyc, Şâfiî mezhebinin en iyi bilen âlim olarak gösterilir ve Müzenî dahil İmam Şâfiî'nin bütün öğrencileri ve müntesibi âlimlerden üstün tutulurdu (Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 109; İbn Kādî Şühbe, I, 90). Kendisine "eş-Şâfiyyû's-sagîr" lakabının verilmesi bu konumunu ima eder. Ayrıca "el-Bâzü'l-eşheb" lakabıyla anılmış olup Şâfiî fıkıh kitaplarında Ebü'l-Abbâs künyesiyle de İbn Süreyc kastedilir. Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, İbn Süreyc'e gelinceye kadar İmam Şâ-

fiî'yi bütün ictihadlarında taklit eden hiç kimsenin bulunmadığını belirtirse de (*el-İnşâf*, s. 24) Şâfiî âlimlerinden bazıları onu bütün dinî konularda, bazıları mezhepte müctehid mertebesinde (Zerkeşî, VI, 212), Sübkî ise mezhebe tam bağlı olanlarla mezheple ilişkisi zayıf olanlar arasında bir yerde (*Tabakât*, II, 104) gösterir. Nitekim İbn Süreyc'in Şâfiî mezhebi içinde münferid kalan ve hatta Hanefî mezhebiyle paralel olan görüşleri bulunmaktadır (meselâ bk. *a.g.e.*, IV, 367-368; V, 282).

İbn Süreyc mezhebin görüşlerini açıklama, özetleme ve yeni fikhî meselelere cevap arama çalışmalarıyla mezhep doktrininin teşekkülüne olan katkıları yanında yetiştirdiği öğrencilerle de mezhebin başta Bağdat olmak üzere pek çok yerde yayılmasında önemli rol oynamıştır. Rakipleri olan Hanefî ve Zâhirî âlimleriyle mücadele etmiş, onlarla tartışmalara katılmış ve temel eserlerine eleştiriler yöneltmiştir. Şâfiî mezhebinin kurumsallaşmasının fikrî ve fikhî alt yapısının oluşturulması bakımından önem taşıyan taklid ve tahrîc kaidelerini tesis eden İbn Süreyc (Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, s. 24) taklidi meşrû bir yöntem olarak ortaya koyup savunmuş, biçimi ve şartları üzerindeki açıklama ve görüşleri öğrencileri aracılığıyla yayılmıştır. Bu bakımdan Şâfiî mezhebi içinde, Kerhî'nin Hanefî mezhebindeki konumuna benzer bir konuma sahiptir. Ona göre halktan bir kimse fetva aldığı kişiler hakkında araştırma (ictihad) yapmalı, en bilgili ve en dindar olanı bulup ona uymalıdır. Böyle birini bırakıp daha alt seviyedeki bir âlimi taklit etmesi câiz değildir (Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, II, 1011). Bu çerçevede kendisi de İmam Şâfiî'ye uymuş, Şâfiî'nin temel görüşlerinden olduğu bilinen, kitaplarında zikrettiği görüşlerle amel edilmesi, kitaplarında buna aykırı bir şey bulunursa farklı bir görüş sayılmaması için zâhirî anlamı esas alınmayıp te'vil yoluna gidilmesi gerektiğini belirtmiştir (Nevevî, II, 252). Ayrıca müctehidin bir olayla karşılaştığında ictihad edecek zamanının bulunmaması halinde bir başka âlimi taklit etmesini câiz görek müctehidler için bile taklid kapısını araladığı gibi (Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, II, 1012) bir tek müctehidin görüşüyle icmâ hâsıl olabileceğini de savunur (*el-Vedâ'î*, vr. 125^b; Zerkeşî, IV, 516). İbn Süreyc'e göre fıkıh, "bir şeyi benzerine delâlet eden mânasıyla bilmek" demektir. Bu tanım, nasları ve benzerlik ilişkisiyle (kıyas yoluyla) delâlet ettikleri anlamları içerdiği için Mâtürîdî tarafından eksik bulunmuş

ve "benzeri" yerine "başkası" ifadesinin daha isabetli olacağı belirtilerek (*Te'vîlât*, vr. 658^b) naslardan hüküm elde etme yollarının kıyasla sınırlanamayacağına işaret edilmiştir.

Her yüzyılın başında bir müceddid çıkacağını ifade eden hadis dolayısıyla bilhassa Şâfiîler tarafından III. (IX.) yüzyılın müceddidi kabul edilen İbn Süreyc kendisini mezhebin ıslahatçısı olarak görür ve Müzenî'nin mezhep içinde yaptığı ifsadı ıslah ettiğini söyler (Hatîb, IV, 289-290; Sübkî, III, 23). Gerçekten de Müzenî ile İbn Süreyc'in özellikle taklide ilişkin görüşleri arasında büyük bir fark vardır. Müzenî, *el-Muhtaşar*'ının daha ilk cümlesinde Şâfiî'nin taklidi yasakladığını belirtmiş ve *Fesâdü't-taklîd* adıyla müstakil bir eser kaleme almıştır. Bu eserde, imamların ihtilâfı halinde sahâbenin yolu takip edilerek devlet başkanının devrin önde gelen âlimlerini bir araya getirip şûra yoluyla meseleleri halletmesini, devlet başkanı bunu yapmadığı takdirde âlimlerin bu yola gitmelerini teklif eder (Zerkeşî, VI, 232-233). İbn Süreyc'e göre Müzenî'nin teklifi mezhebin teşekkülü açısından büyük bir problemdir ve muhtemelen *et-Takrîb beyne'l-Müzenî ve's-Şâfiî* adlı eserini bu meseleyi halletmek için yazmıştır. Dihlevî, onun taklid ve tahrîc kaidelerini tesis etmesi sebebiyle müceddid sayıldığını (*el-İnsâf*, s. 24). Sübkî de müceddid unvanını Şâfiî mezhebinin yerleşik görüşlerini savunması dolayısıyla hak ettiğini (*Tabakât*, I, 200) belirtir. Nitekim Ebû Hafs el-Muttavî, ondan ilk olarak münazara kâpısını açan ve insanlara cedel yöntemini öğreten kişi olarak söz eder (*a.g.e.*, III, 22). Bir mezhebin fikhî görüşlerini savunmak ve yöneltlen eleştirilere cevap vermek üzere usûl-i fıkıh ve mantık ilimlerinden hareketle ortaya konulan cedel ilminin öncüleri arasında bulunan İbn Süreyc'in bu konudaki görüşleri cedel literatüründe yer alır (meselâ bk. Cüveynî, s. 203, 316, 321, 552).

Başta İbnü'n-Nedîm olmak üzere pek çok müellif İbn Süreyc'in fakihliği yanın-da kelâmcılığına da dikkat çekmiş (*el-Fihrist*, s. 266). Abdülkâhîr el-Bağdâdî ve Fahrreddin er-Râzî'nin babası Ziyâeddin el-Hatîb de onu Şâfiî mezhebi âlimleri arasında fıkıhta olduğu kadar kelâm ilminde de en yetişkin kişi olarak nitelendirmiştir (*el-Fark*, s. 221; Sübkî, III, 22). İbn Süreyc, döneminin güncel kelâm tartışmalarına da katılarak Ebû Ali el-Cübbâî, Ebû'l-Hüse-yin el-Hayyât ve Hâris el-Verrâk gibi birçok Mu'tezilî kelâmcının eleştiri konusu yaptığı Ebû Hafs Ömer b. Ziyâd el-Had-

dâd'ın *Kitâbü'l-Cârûf fi tekâfû'i'l-edile* adlı eserine bir tenkit yazmıştır (Bağdâdî, s. 221; krş. İbnü'n-Nedîm, s. 217). Buna karşılık İbn Süreyc'in, ileri yaşlarda Mu'tezile eserlerini okuyup ne tür bir yanlış anlayışa götürdüğünü bilmeden onların ifadelerini doğru bulduğu ileri sürülmüş ve meselâ şer'î hükümlerde haber-i vâhidle kıyası delil olarak kullanmanın aklen vâcib olduğu gibi görüşlerinin kelâm ilminde yetkin olmamasından kaynaklandığı ifade edilmiştir (Zerkeşî, I, 140-141). Halbuki İbn Süreyc, *el-Vedâ'î li-manşû-şî's-şerâ'î* adlı eserinde haber-i vâhid ve kıyasın hüccet olmasının delilleri arasında akla yer vermemektedir (vr. 124^b, 125^b).

İbn Süreyc, Mâlikî âlimi İbn Müntâb el-Kerâbisî ve Zâhirîler'den İyâzî ile birlikte Mu'tezile'nin önde gelen âlimlerinden Ebû'l-Hüse-yin el-Hayyât ve Ebû'l-Hasan el-Berzaî'den kelâm okumuş, kendisinden de Ebû Bekir Ahmed b. Hasan el-Fârisî ve tarihçi Mes'ûdî gibi Mu'tezilîler fıkıh öğrenimi görmüştür. Mu'tezile ile bu kadar yakın ilişki içinde olmasına rağmen itikadî konularda İbn Kesîr'in belirttiği üzere Selefi bir yaklaşım içindedir (*Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyyîn*, I, 194). Daha sonra Şâfiîler'in büyük çoğunluğunun itikadda imamı haline gelecek olan çağdaşı Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin aksine, kelâm ilmi mukaddemâtından sayılan ve Allah'ın varlığının ispatına temel oluşturmak üzere ele alınan arazlar ve cisimler konusuna girmeyi ehl-i bâtılın tevhid anlayışı olarak niteler ve Hz. Peygamber'in buna karşı çıkmak için gönderildiğini belirtir (İbn Teymiyye, *Der'ü te'ârûzi'l-'akl ve'n-nakl*, VII, 185). Onun günümüze ulaşan kelâma dair tek eserinde de Selefi tavrı açıkça görülmektedir. Kur'an ve hadislerde Allah hakkında kullanılan el, yüz, inme, yükseltme, yakınlık, uzaklık gibi ifadeler konusunda da hem Mu'tezile ve Ehl-i sünnet kelâmcıları hem Müşebbihe'den farklı bir tavır ortaya koyarak bu müteşâbih sıfatlarla ilgili âyet ve hadislerin olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. İbn Süreyc'e göre müteşâbih sıfatlara herhangi bir ilâvede bulunmak ya da bunları eksiltmek, onları açıklamaya ve niteliğini sorgulamaya girişmek ve Arapça'dan başka bir dile çevirmek doğru değildir; Kur'an'da nasıl geçiyorlarsa öylece bırakmak gerekir. Bu sıfatlara inanmak vâcib, onları yorumlamak bid'attır (İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâ'u'l-cüyûşi'l-İslâmiyye*, s. 126-130).

Dedesi vasiyetiyle tasavvufa âşinalığı olan İbn Süreyc, Cüneyd-i Bağdâdî'nin

sohbetlerine katılır, Cüneyd'in konuşmalarında geçen bazı ifadeler kendisine sorulduğunda ise bunların herkesin anlayamayacağı rumuzlar olduğunu ve onunla birlikte olmaktan çok etkilendiğini söylerdi (Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *et-Tedvin fi aḥbâri Kâzvin*, I, 203; II, 209). Ebû Ali er-Rûzbârî ve Ebû Ali Muhammed b. Abdülvehhâb es-Sekafî gibi mutasavvıfların kendisinden fıkıh öğrenmeleri de sûfilere karşı olumlu bir tutum içinde olduğunu gösterir. Nitekim Hallâc-ı Mansûr'un 301'de (913) ilhâd davasıyla yargılanması sırasında kendisinin bilgisine başvurulunca halini bilmediği için bir şey söyleyemeyeceğini belirterek fetva vermekten kaçınmıştır. Müşebbihe'den Hulûliyye'nin Azâfire kolunun kurucusu İbn Ebû'l-Azâfir ve müridleri zındıklık ithamıyla yakalandığında bunlar arasında yer alan Vezir Hüseyin b. Kâsım tövbe etmiş ve İbn Süreyc de Şâfiî mezhebine göre tövbesinin kabul edilmesi yönünde fetva vermiştir.

İbn Süreyc, boşamayla ilgili olarak başlattığı bir tartışma konusuyla da uzun süre ilim çevrelerini meşgul etmiştir. Mezhebinin kurallarından hareketle boşamada devir (kısır döngü) meselesini ilk defa formüle ederek fetva verdiği için bu konu literatürde onun adına nisbetle "el-mes'eletü's-Süreyciyye, es-Süreyciyye, et-Tesric" adlarıyla anıldığı gibi "el-yemînü'd-dâire, el-mes'eletü'd-dâire, mes'eletü'd-devr, devrüt-talâk" diye de bilinir. Bu mesele şöyle formüle edilir: Bir kimse karısına, "Seni boşarsam ondan önce üç defa boşsun" dese devirden dolayı boşama hiçbir zaman gerçekleşmez. Çünkü eşini boşamaya kalkışması durumunda ondan önce üç boşama gerçekleşmiş olacağından bu boşama ve dolayısıyla ona bağlı olan önceki boşama meydana gelmez. Böylece boşama müessesesini ortadan kaldıran bu fetva daha sonra gelen Şâfiî âlimleri arasında önemli bir tartışma konusu olmuş, bu meselede İbnü'l-Haddâd el-Kinânî, Abdullah b. Ahmed el-Kaffâl el-Mervezî, Fahrülsîlâm Muhammed b. Ahmed el-Kaffâl eş-Şâfi, Kâdî Ebû't-Tayyib et-Taberî, Ebû İshak eş-Şirâzî ve Ebû'l-Hasan İbnü'l-Hâl el-Bağdâdî gibi âlimler İbn Süreyc'i desteklemişlerdir.

Gazzâlî, önce İbn Süreyc'i destekleyerek *Gâyetü'l-ğavr fi dirâyeti'd-devr* adlı bir eser yazmışsa da daha sonra kaleme aldığı *el-Ğavr fi'd-devr*'de önceki görüşünden vazgeçip yanlış ictihadda bulunduğunu söylemiş, bu şekilde boşamayı ortadan kaldırmanın bâtıl olduğunu sa-

Ebü'l-Abbâs İbn Süreyc'in *el-Vedâ'i' li-manşûşi's-şerâ'i'* adlı eserinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1502, vr. 1^a, 2^a)

vunmuştur (Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, IX, 116). Takıyyüddin es-Sübkî, *Kaftû'n-nevr fi mesâ'il-i'd-devr ve en-Nevr fi'd-devr* adıyla iki eser yazıp İbn Süreyc'i desteklemiş, ancak vefatından önce üçüncü bir eser kaleme alarak bu görüşünden dönmüştür (*Fetâvâ*, II, 314). Ömer b. Raslân Bulkinî ise kendisi devirin sıhhatine fetva vermediği halde sahih görenleri taklid etmenin câiz olduğunu ve icthadî bir meseleden dolayı mukallidin günahkâr sayılamayacağını belirtmiştir (İbnü'l-İmâd, II, 248). Abdülvâhid er-Rûyânî de bu görüşü tercih ettiği halde zaman bozulduğu için halka öğretmeyi doğru bulmamıştır (Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî, *el-'Azîz şerhu'l-Vecîz*, IX, 116). Konuya Şâfiî fıkıh eserlerinde geniş biçimde yer verildiği gibi yurkarıda anılanlardan başka Fahrülislâm Muhammed b. Ahmed el-Kaffâl eş-Şâşî'nin *Telhîşü'l-kavl fi'l-mes'eleti'l-men-sûbe li-Ebi'l-Abbâs b. Süreyc fi't-talâk*, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Kitâbü Mes'eleti's-Süreyciyye* ve İbn Hacer el-Heytemî'nin *el-Edilletü'l-merdiyye 'alâ bu'l-lâni'd-devr fi'l-mes'eleti's-Süreyciyye* adlı eserleri gibi müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Hanbelîler'den İbn Teymiyye, İbn Süreyc'in bu fetvasını sert biçimde eleştirmiştir (*Mecmû'u fetâvâ*, XXXIII, 240-

245). İbn Kayyim el-Cevziyye ise *İ'lâmü'l-muvakkı'în* adlı eserinde (III, 263-291) meseleye geniş yer verip lehte ve aleyhteki bütün delilleri zikrederek tartışmış, sonuçta bunun câiz olmayan hileler arasında yer aldığını belirtmiştir. Klasik dönemde İsmâîlîler'in önde gelen âlimlerinden Kadî Ebû Hanîfe Nu'mân b. Muhammed (ö. 363/974) *er-Red 'alâ İbn Süreyc*, günümüzde ise Hüseyin Halef el-Cebûrî *el-İmâm Ebü'l-Abbâs b. Süreyc ve ârâ'ühü'l-uşûliyye* (Mekke 1414/1993) adıyla birer kitap yazmışlardır.

Eserleri. İbn Süreyc'in kitaplarına ait fihristin 400 civarında başlık içerdiği belirtilirse de kaynaklarda çok azının adı zikredilmiş ve bunlardan yalnızca üçü günümüze ulaşmıştır. Nitekim bu eserler erken devirlerde nâdir bulunur hale gelmiş olup İsnevî (ö. 772/1370), sadece *el-Vedâ'i'* adlı bir kitaba ve Müzenî'nin *el-Muhtaşar*'ına yöneltilen itirazlara verdiği cevapları içeren bir çalışmaya sahip olduğunu belirtmektedir (*Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 21). 1. *el-Vedâ'i' li-manşûşi's-şerâ'i'* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1502; Rabat, el-Hizânetü'l-âmmeh). Kâtib Çelebi'nin delillerden mücerret olarak hükümleri ihtiva eden orta hacimli bir eser olarak nitelemesine karşılık (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2005) bu eserde soru-cevap yön-

temiyle fikhî meselelerin Kitap, Sünnet ve icmâdan delilleriyle akfî delilleri verilir ve kısa açıklamalar yapılır. Kitabın sonunda nesih, sünnetin çeşitleri, haber-i vâhid, icmâ, kıyasın ispatı ve ilim öğrenme konularına yer verilmesi, İbn Süreyc dönemi ve öncesinden günümüze usul alanında çok az dokümanın intikal etmiş olması sebebiyle eserin değerini arttırmaktadır. 2. *el-Aksâm ve'l-Hışâl* (Chester Beatty Library, nr. 5115). 3. *Cüz' fihi ecvibetü'l-imâmî'l-'âlim Ebi'l-Abbâs Ahmed b. 'Ömer b. Süreyc fi usûli'd-dîn* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2763). Bu risâle, Ebü'l-Kâsım Sa'd b. Ali b. Muhammed ez-Zencânî'nin (ö. 471/1078) Mekke'de kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları içeren *Cevâbâtü'l-mesâ'il* adlı eserde kaydedilmiş ve İbn Kayyim el-Cevziyye buradan risâlenin tamamını (*İctimâ'u'l-cüyûşü'l-İslâmiyye*, s. 126-130), Zehebî ise bazı kısımlarını (*el-'Ulûv*, s. 207-208; *el-Erba'ün*, I, 90-91) nakletmiştir.

İbn Süreyc'in kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Risâletü'l-beyân 'an usûli'l-aḥkâm* (Şâş bölgesi fakihiyelerinden bir grubun isteği üzerine yazılmış olan eser İmam Şâfiî, Mâlik, Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe ve iki öğrencisi ile Dâvûd ez-Zâhirî'nin usule dair görüşlerini içermektedir; Sübkî, bu eserin on beş varaklık bir nüshasının kendisinde bulunduğunu belirtmektedir [*Tabakât*, III, 456-457]), *İsbâtü'l-kıyâs* (1000 varak kadar olduğu kaydedilmektedir [Cessâs, *el-Fuṣûl*, IV, 32]), *Naḫzu Kitâbi'l-Cârûf 'ale'l-kā'ilîne bi-tekâfû'l-i-edille*, *er-Red 'alâ Dâvûd fî inkârihi'l-kıyâs*, *er-Red 'alâ İbn Dâvûd fî inkârihi'l-kıyâs*, *er-Red 'alâ İbn Dâvûd fî mesâ'ile't-terâza bihe's-Şâfi'i*, *er-Red 'alâ Muhammed b. el-Hasan*, *er-Red 'alâ 'İsâ b. Ebân*, *Cevâbü'l-Kâsânî* (Ebû Bekir Muhammed b. İshâk el-Kâsânî), *el-İntişâr*, *el-A'zâr ve'l-enzâr*, *et-Takrîb beyne'l-Müzenî ve's-Şâfi'i*, *et-Tavassuṭ beyne Muhammed b. el-Hasan ve'l-Kâdî İsmâ'il*, *el-Muhtaşar fi'l-fıkh*, *el-Gunye*, *el-Furûk fi furû'is-Şâfi'iyye*, *Kitâbü'l-'Ayn ve'd-deyn fi'l-veşâyâ*. Müellif ayrıca ferâize dair eserler yazmış olup bunlarda ferâiz, devir meseleleri ve vasiyet konularında Eyyûb b. Süleyman el-Huzâî ve Hassâf'ı eleştirmiştir (İbnü's-Salâh, II, 554-555). Ona nisbet edilen *el-Hışâl fi'l-furûc* adlı eser ise Sübkî'nin belirttiğine göre *Tezkiretü'l-'âlim ve irşâdû'l-müte'allim*'in yazarı olan oğlu Ebû Hafs Ömer'e aittir (*Tabakât*, III, 23, 469).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Süreyc, *el-Vedâ'î li-manşûsî's-şerâ'i'*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1502, vr. 2^b-3^a, 124^a-126^b; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, Süleymaniye Ktp., Çorlulu Ali Paşa, nr. 10, vr. 658^a; Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim Neşemî), İstanbul 1414/1994, IV, 32; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüüd), s. 216-217, 266; Kâdî Abdülcebbar, *Tabakâtü'l-Mu'tezile* (Fazlû'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile içinde, nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 301, 321; Bağdâdî, *el-Farâğ* (Kevserî), s. 158, 160, 216, 221; Abbâdî, *el-Fukahâ'ü's-Şâfi'iyye*, s. 62-63; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 362; IV, 287-290; VII, 269; IX, 219-221; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, s. 108-109, 110; a.mlf., *Şerhu'l-Lüma'*, II, 1011-1012; Cüveynî, *el-Kâfiye fi'l-cedel* (nşr. Fekviyye Hüseyin Mahmûd), Kahire 1399/1979, s. 203, 316, 321, 552; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, II, 178; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XIII, 182-183; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn* (nşr. Azizullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, I, 203; II, 209; a.mlf., *el-'Aziz şerhu'l-Ve-ciz* (nşr. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmecvûd), Beyrut 1417/1997, IX, 110-116; İbnü's-Salâh, *Tabakâtü'l-fukahâ'ü's-Şâfi'iyye* (nşr. Muhyiddin Ali Necîb), Beyrut 1413/1992, I, 86, 109, 155-156, 229, 269, 375, 395, 415, 427, 465, 503; II, 554-555, 589; Nevevî, *Tehzîb*, II, 251-252; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 49, 66-67; IV, 260; V, 416; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XXXIII, 240-245; a.mlf., *Der'ü te'âruzi'l-akl ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1981, VII, 185; Zehebi, *A'lâimü'n-nübelâ'*, XIV, 201-204; a.mlf., *el-'Ulûd li'l-'aliyyi'l-gaffâr* (nşr. Ebû Muhammed Esref b. Abdülmaksûd), Riyad 1995, s. 207-208; a.mlf., *el-Erba'ün fi şifâtî Rabbi'l-âlemin* (nşr. Abdülkâdir b. Muhammed Atâ Sûffî), Medine 1414, I, 90-91; İbn Kayyim el-Cevziyye, *I'lâmü'l-muvakkî'in*, III, 263-291; a.mlf., *İctima'ü'l-cüyûşî'l-İslâmiyye* (nşr. Beşîr Muhammed Uyûn), Dimaşk - Beyrut 1414/1993, s. 126-130; Takıyyüddin es-Sübkî, *Fetâvâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-maârif), II, 297-303, 313-314; Safedî, *el-Vâfi*, III, 60-61; VII, 260-261; İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 20-21; İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâ'ü's-Şâfi'iyyin* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim – M. Zeynühhüm M. Azb), Kahire 1413/1993, I, 193-196; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), I, 200-202; II, 104, 105, 133, 185, 187, 260, 301, 302; III, 21-39, 79, 202, 272, 445, 456-457, 469, 471; IV, 70-71, 367-368; V, 246, 282; VI, 177; IX, 161, 245-246; Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhtâ'* (nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî), [baskı yeri yok] 1992, I, 7, 140-141; IV, 374, 516; V, 25, 26; VI, 212, 232-233, 428, 537, 585; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 89-91; Süyûtî, *el-Vesâ'il ilâ ma'rifeti'l-evâ'il* (nşr. İbrâhîm el-Adevî – Ali Muhammed Ömer), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Hâncî), s. 108; *Keşfü'z-zunûn*, I, 705, 890; II, 1245, 1257-1258, 1444, 1662, 2005; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 228, 247-248; Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, *el-İnşâf*, İstanbul 1983, s. 21, 24; Brockelmann, *GAL*, I, 391; *Suppl.*, I, 647; Abdurrahman Bedevî, *Mü'ellesâtü'l-Gazzâlî*, Küveyt 1977, s. 50-52, 207-209; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 199; A. Kevin Reinhart, *Before Revelation: The Boundaries of Muslim Moral Thought*, New York 1995, s. 15-17, 189; Christopher Melchert, *The Formation of the Sunni Schools of Law, 9th-10th Centuries C.E.*, Leiden 1997, s. 87-115; J. Schacht, "İbn Suraydj", *El²* (İng.), III, 949-950; E. Chautmont, "al-Suraydjîyya", a.e., IX, 893.

ŞÜKRÜ ÖZEN

İBN SÜREYC, Ubeydullah

(عبيدالله بن سريج)

Ebû Yahyâ Ubeydullah b. Süreyc
(ö. 98/716 [?])

Mûsikişinas.

Muhtemelen 20 (641) yılında Mekke'de doğdu. Nevfelogulları'nın, Leysoğulları'nın veya Benî Mahzûm'un âzatlısı olduğu rivayet edilmektedir. Babası Türk olup annesi Râika, Muttalib ailesinin âzat ettiği bir câriye idi. İbn Süreyc mûsikiyle ilgilenmeye Hz. Osman döneminde başladı. Mekke'de hânende İbn Miscah'ın, Medine'de hânende ve bestekâr Tuveys, Azzetülmeylâ ve Neşîd el-Fârisî'nin talebesi oldu. Neşîd'den ayrıca Fars mûsikisini öğrendi. Harre Savaşı'na (63/683) katılan ve bu savaşta ölenler için söylediği ağıtlarla dikkati çeken İbn Süreyc bu olaydan sonra tanınmaya başlandı. Bir ara Hz. Ali'nin torunu Sükeyne bint Hüseyin'in himayesine girdi. Zamanla devrin en ünlü mersiyehanı oldu. Öğrencisi Garîz, bu alanda kendisini açacak derecede ün kazanınca hânendeliğe yöneldi. Bu alanda ilk defa efendisinin oğlu Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû'l-Hüseyin'in sünnet düğününde söylediği şarkılarla tanındı ve kısa zamanda bütün Hicaz bölgesinde meşhur oldu.

Devlet adamları ile samimi ilişkiler içinde bulunan İbn Süreyc, özellikle Halife Velîd b. Abdülmelik ve Süleyman b. Abdülmelik'ten yakın ilgi gördü. Şair Cerîr b. Atıyye'nin İbn Süreyc'in eserlerini dinlerken âdeta kendinden geçtiği, bunun sebebi sorulduğunda diğer şarkıların çıkış yerinin akıl, onun eserlerinin ise gönül olduğunu söylediği rivayet edilir. Medine'li hânende Mâlik b. Ebû's-Semh, İbn Süreyc'e iyi bir mûsiki icracısında bulunması gereken özellikleri sormuş ve ondan gerçek sanatkârın akılları doyurup gönülleri doldurması, vezni güzel kullanması, güfteyi gramer kurallarına uygun şekilde okuması, uzun ve kısa nağmelerin hakkını vermesi, âhenge dikkat etmesi, bilhassa kelime ve cümledeki vurguları iyi kavrayarak sâzendelerle uyum sağlaması gerektiği cevabını almıştı. Mâlik bu cevabı hânende Ma'bed b. Vehb'e iletince Ma'bed'in, "Mûsiki hakkında Kur'an'da bir tarif yer alıyorsa ancak bu şekilde olurdu" dediği nakledilmektedir.

Kaynaklarda udu Mekke'de ilk defa Ubeydullah b. Süreyc'in kullandığı belir-

tilir. Rivayet edildiğine göre Abdullah b. Zübeyr zamanında Kâbe'nin yeniden inşasında çalıştırılmak üzere İran'dan getirilen ustaların ud eşliğinde şarkı söylemeleri Mekkeliler'in çok hoşuna gitmiş, bunun üzerine İbn Süreyc, şarkı okurken bu mûsiki aletini de icraya katabileceğini söyleyerek bu yolda bir deneme yapmış ve başarılı olmuştur. İshak el-Mevsîlî, mûsiki âlimlerinden Hişâm b. Meriye'ye devrin en büyük mûsiki üstadının kim olduğunu sormuş, Hişâm da, "Allah, Dâvûd peygamberden sonra İbn Süreyc'den daha güzel bir ses, mûsikide ondan daha maharetli bir kişi yaratmadı" cevabını vermiştir. Yine Hişâm b. Meriye, Medine'de bir mecliste İbn Cüreyc'in ölüm haberini alan Ma'bed b. Vehb'in o andan itibaren mûsikide insanların en üstününün kendisi olduğunu dile getirdiğini nakleder. İshak el-Mevsîlî'ye göre İbn Süreyc Ma'bed b. Vehb, İbn Muhriz ve Mâlik b. Ebû's-Semh ile birlikte zamanın en ünlü dört ses sanatkârından biridir. Yûnus el-Kâtib de Garîz, İbn Süreyc, İbn Muhriz ve İbn Miscah'ı Arap mûsikisinin dört temel taşı olarak nitelemiştir.

İbn Süreyc, Arap mûsikisinde çok kullandığı sakil ritimlerinin ustası olup talebesi Garîz'in bu ritimdeki üstün başarısı karşısında daha yumuşak olan remel ve hezec ritimlerinde okumayı tercih etmiştir. İshak el-Mevsîlî onun altmış sekiz besitesi olduğunu söyler. İbn Süreyc, eserlerinde güfte olarak kendi şiirlerinin yanı sıra Cerîr b. Atıyye, Ömer b. Ebû Rebîa, Yezîd b. Muâviye, Ahvas, Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit, Urve b. Üzeyne ve Ahtal gibi şairlerin şiirlerini kullanmıştır. Besteleri Muhammed b. Âişe gibi sonraki mûsikişinaslar tarafından seslendirilmiştir.

Cüzzam hastalığına yakalanan İbn Süreyc'in ölüm tarihiyle ilgili çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Seksen beş yaşlarında Hişâm b. Abdülmelik döneminde (724-743) vefat ettiğini kaydeden bazı kaynakların yanında Süleyman b. Abdülmelik (715-717), Ömer b. Abdülazîz (717-720) veya Yezîd b. Abdülmelik (720-724) devrinde öldüğünü ileri sürenler de vardır. Kabri Mekke yakınında Nahletülyemâniye'deki Desm'dedir. İbn Süreyc'in kızı da babasının bestelerini başarılı bir şekilde okuyan bir hânendeydi. Damadı Saîd b. Mes'ûd el-Hüzelî ise kayınpederinin bestelerini karısından öğrenerek okuduğu için onun kadar başarılı sayılmamıştır.